

مکتب‌های جغرافیایی

دکتر حجت‌اله شرفی

استادیار دانشگاه شهید باهنر کرمان

سرشناسه : شرفی، حجت‌الله، ۱۳۵۴ -
 عنوان و نام پدیدآور : مکتب‌های جغرافیایی / حجت‌اله شرفی.
 مشخصات نشر : رشت: دلکام، ۱۳۹۷.
 مشخصات ظاهری : ۲۶۱ ص.
 شابک : 978-622-6229-03-6
 وضعیت فهرست : فیپا
 نویسی
 موضوع : جغرافیا
 موضوع : Geography
 رده بندی کنگره : ۱۳۹۷ ۷۴م/ش ۱۲۸ G
 رده بندی دیویی : ۹۱۰
 شماره کتابشناسی : ۵۲۹۰۴۸۰
 ملی

* آدرس الکترونیکی انتشارات دلکام: nikdelb95@gmail.com

* آدرس سایت انتشارات دلکام: www.delkampub.ir

* کانال تلگرامی انتشارات دلکام: @pubdelkam * تلفن انتشارات: ۰۹۱۱۳۳۱۰۵۸۰

* قطع: رحلی * شمارگان: ۱۰۰۰ جلد * نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۷

* صفحه آرای: دکتر علی اصغر یاری، دکتر محدثه عباس نژاد

* قیمت: ۳۵۰۰۰۰ ریال * کلیه حقوق برای مولف محفوظ است.

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	۱۵
سیر تحول علم جغرافیا.....	۱۸
مقدمه.....	۱۸
پیدایش و تحول جغرافیا.....	۱۹
تعریف جغرافیا و مفهوم آن.....	۲۲
ترکیب سه گانه جغرافیا.....	۲۴
مکاتب سنتی در جغرافیا.....	۲۵
سابقه مکتب جبر محیطی.....	۲۵
مکتب جبر محیطی.....	۲۷
جبرگرایی مدرن.....	۲۸
الف- السورث هانتینگتون.....	۲۹
ب- آلن چرچیل سمپل.....	۳۰
پ- نظریه لوسین فور.....	۳۳
ت- گریفیت تیلور.....	۳۳
ث - فردریک راتزل.....	۳۳
مکتب امکان گرایی.....	۳۴
مکتب «اراده آزاد».....	۳۶
مکاتب ماندگار در جغرافیا.....	۳۷
۱- مکتب تفاوت های مکانی.....	۳۷
۲- مکتب چشم انداز.....	۳۸
مفهوم چشم انداز در جغرافیا.....	۳۸

۳- مکتب اکولوژیکی.....	۴۰
اکوسیستم و اهمیت آن در جغرافیا.....	۴۴
۴- مکتب سازمان فضای زندگی.....	۴۵
جمع‌بندی.....	۴۷
فصل دوم: اصول فلسفی علم جغرافیا	۵۰
مقدمه.....	۵۰
اصول جغرافیا.....	۵۰
اصل اول: موقعیت مکانی.....	۵۱
اصل دوم: پراکندگی و توزیع مکانی- فضایی.....	۵۱
اصل سوم: روابط و وابندهای مکانی- فضایی.....	۵۲
اصول فلسفی علم جغرافیا.....	۵۲
الف- اصل علیت.....	۵۲
علیت و اختیارالهی (رابطه علیت و اراده حق).....	۵۴
علیت در بیان هایدگر و اندیشه یونانی.....	۵۴
منکرین علیت.....	۵۵
دیدگاه انتقادی هیوم درباره علیت.....	۵۵
دلایل اصل علیت.....	۵۷
ب- اصل تعمیم.....	۵۷
تعمیم در علوم انسانی.....	۵۸
قابلیت تعمیم.....	۵۹
دیدگاه‌های تعمیم‌پذیری.....	۵۹
دیدگاه سازه‌گرایان.....	۵۹

دیدگاه عقل‌گرایی انتقادی.....	۶۰
انواع تعمیم‌پذیری.....	۶۰
تعمیم‌پذیری ارتباطی.....	۶۰
تعمیم‌پذیری مثالواره.....	۶۱
تعمیم‌پذیری متعادل.....	۶۱
جایگاه اصل تعمیم‌پذیری در فلسفه اخلاق.....	۶۲
تحول.....	۶۳
اصل رابطه در جغرافیا.....	۶۳
اصل عاملیت.....	۶۴
عاملیت انسانی.....	۶۵
ساختار و عاملیت.....	۶۸
رویکرد سواد اخلاقی از منظر مفهومی و عاملیت انسانی.....	۷۰
جمع‌بندی.....	۷۰
فصل سوم: مفاهیم اساسی در جغرافیا	۷۳
مقدمه.....	۷۳
مفاهیم جغرافیایی.....	۷۳
دو مفهوم اساسی در جغرافیا.....	۷۵
تفاوت محیط طبیعی و محیط جغرافیایی.....	۷۵
نقش انسان در جغرافیا پررنگ‌تر است یا محیط طبیعی؟.....	۷۶
تعریف محیط.....	۷۶
مفهوم محیط.....	۷۸
انواع محیط.....	۷۹

- ۸۰..... مفهوم محیط جغرافیایی
- ۸۲..... انسان و محیط جغرافیایی
- ۸۳..... مفهوم پارادایم در جغرافیا
- ۸۴..... فضا، انواع و مقیاس آن
- ۸۴..... فضای جغرافیایی
- ۹۰..... فضای جغرافیایی و جامعه
- ۹۲..... مفهوم مکان در جغرافیا
- ۹۳..... قلمرو جغرافیا
- ۹۵..... تعریف انسان
- ۹۵..... طبیعت - انسان و نظرات گوناگون آن
- ۹۷..... تحول در مفهوم انسان
- ۹۹..... کنش متقابل انسان و محیط
- ۱۰۱..... جمع‌بندی
- ۱۰۴..... فصل چهارم: قلمرو بین‌رشته‌ای جغرافیا
- ۱۰۴..... مقدمه
- ۱۰۵..... جغرافیا و ماهیت بین‌رشته‌ای
- ۱۰۵..... آموزش جغرافیا در ایران
- ۱۰۶..... علل ناشناخته بودن دانش جغرافیا
- ۱۰۷..... بررسی جغرافیایی چه زمانی کارآمد خواهد بود؟
- ۱۰۸..... مطالعات میان‌رشته‌ای
- ۱۱۰..... جغرافیای انسانی
- ۱۱۱..... تحول در علوم انسانی

۱۱۱.....	تنگناهای روش علمی در علوم انسانی، جغرافیا و علوم بین‌رشته‌ای.....
۱۱۵.....	زمینه‌ها و چگونگی شکل‌گیری رویکردهای میان‌رشته‌ای.....
۱۱۷.....	عدم‌کفایت پاسخ‌های تک‌رشته‌ای.....
۱۱۹.....	تکامل علم جغرافیا.....
۱۲۰.....	جغرافیای کاربردی و کاربرد جغرافیا.....
۱۲۱.....	فئودالیسم جغرافیایی.....
۱۲۲.....	جمع‌بندی.....
۱۲۴.....	فصل پنجم: نظریه‌های جدید در قلمرو جغرافیا.....
۱۲۴.....	مقدمه.....
۱۲۵.....	سیر تفکر انسانی.....
۱۲۵.....	تعریف سنت.....
۱۲۵.....	تعریف مدرنیته.....
۱۲۶.....	پارادایم مدرنیسم.....
۱۲۷.....	پارادایم پست‌مدرنیسم.....
۱۲۹.....	مکتب پوزیتیویسم.....
۱۳۰.....	مکتب پوزیتیویسم منطقی.....
۱۳۲.....	دیدگاه سیستمی در جغرافیا.....
۱۳۳.....	الگوی انتشار فضایی.....
۱۳۵.....	دیدگاه کرونولوژی.....
۱۳۶.....	مکتب کانت.....
۱۳۷.....	آنارشسیسم و آنارشسیسم اجتماعی.....
۱۴۰.....	هرمنوتیک.....

- ۱۴۳.....مکتب فرانکفورت.
- ۱۴۳.....ظهور و تکوین مکتب فرانکفورت.
- ۱۴۴.....نظریه پردازان مکتب فرانکفورت.
- ۱۴۵.....مفهوم نظریه انتقادی.
- ۱۴۵.....اهداف مکتب فرانکفورت.
- ۱۴۸.....نقد مکتب فرانکفورت.
- ۱۴۹.....جغرافیای منطقه گرا.
- ۱۵۰.....جغرافیای انسان گرا.
- ۱۵۱.....فلسفه رئالیسم.
- ۱۵۲.....مکتب ساخت گرایی.
- ۱۵۳.....مکتب واقع گرایی.
- ۱۵۴.....فمینیسم.
- ۱۵۶.....مکتب اگزیستانسیالیسم.
- ۱۵۹.....مهمترین مفاهیم مشترک در اندیشه‌های اگزیستانسیالیسم.
- ۱۵۹.....۱- تقدم وجود بر ماهیت.
- ۱۶۰.....۲- اختیار و آزادی انسان.
- ۱۶۱.....۳- مسئولیت انسان.
- ۱۶۱.....۴- وجود اصیل انسانی.
- ۱۶۲.....ادراک محیطی.
- ۱۶۲.....مکتب اومانیسم.
- ۱۶۴.....مکتب ایدئالیسم (آرمان گرایی).
- ۱۶۵.....مکتب پراگماتیسم.

۱۶۶		مبانی فلسفی پراگماتیسم (دیویی)
۱۶۷		انسان در دیدگاه پراگماتیسم
۱۶۸		جغرافیا و پراگماتیسم
۱۶۹		مکتب رادیکال
۱۷۰		مکتب جغرافیای رفتار فضایی
۱۷۲		انواع رفتارگرایی
۱۷۳		رفتارگرایی و جغرافیای شخصی
۱۷۴		رفتارگرایی و محیط جغرافیایی
۱۷۵		رفتارگرایی و مدل‌های رفتاری در جغرافیا
۱۷۶		کارکرد
۱۷۶		مکتب کارکردگرایی
۱۷۷		جغرافیا و مکتب کارکردگرایی
۱۷۹		لیبرالیسم
۱۸۱		سیر تحول و تکامل لیبرالیسم
۱۸۲		مهمترین اصول و ارزش‌های لیبرالیسم
۱۸۳		مکتب ساختارگرایی
۱۸۴		پساساختارگرایی
۱۸۶		شباهت‌های ساختارگرایی با پساساختارگرایی
۱۸۶		پساساختارگرایی و پست‌مدرنیسم
۱۸۷		اقتصاد سیاسی
۱۸۷		فرا استعمارگرایی
۱۸۸		مکتب فرهنگی نو

۱۸۹.....	مکتب استشناگرایی.....
۱۹۰.....	مکتب مارکسیسم.....
۱۹۲.....	مکتب پدیدارشناسی.....
۱۹۴.....	مفاهیم و دیدگاه‌های پدیدارشناختی نظریه پردازان.....
۱۹۵.....	مکتب کثرت گرایی.....
۱۹۶.....	پساتوسعه گرایی.....
۱۹۷.....	رویکرد گردشگری.....
۱۹۹.....	جمع بندی.....
۲۰۴.....	فصل ششم: پالشرای جهانی شدن و جغرافیا.....
۲۰۴.....	مقدمه.....
۲۰۵.....	فلسفه جهانی شدن.....
۲۰۵.....	تعاریف جهانی شدن.....
۲۰۸.....	پیامدهای جهانی شدن.....
۲۰۸.....	پیامدهای مثبت جهانی شدن.....
۲۰۹.....	پیامدهای منفی جهانی شدن.....
۲۱۰.....	جغرافیا و جهانی شدن.....
۲۱۳.....	جهانی شدن اقتصاد.....
۲۱۴.....	جهانی شدن اقتصاد و جغرافیا.....
۲۱۵.....	اثرات جهانی شدن اقتصاد بر اشتغال.....
۲۱۵.....	جهانی شدن اقتصاد و پیامدهای آن بر ایران.....
۲۱۷.....	جهانی شدن و تأثیر آن بر فرهنگ.....
۲۱۸.....	جغرافیا و فضای مجازی.....

۲۲۰.....	جهانی شدن روابط بین شهرها.....
۲۲۰.....	اثر جهانی شدن بر توسعه‌ی شهری.....
۲۲۱.....	نظریه شهر جهانی.....
۲۲۲.....	شاخص‌های شهر جهانی از نظر جان فریدمن.....
۲۲۲.....	پدیده‌ی جهانی شدن حقوق کیفری.....
۲۲۲.....	تبیین ژئوپلیتیکی کلان‌شهرهای جهانی.....
۲۲۴.....	تفاوت شهر جهانی و جهان‌شهر.....
۲۲۴.....	آثار جهانی شدن بر زنان.....
۲۲۵.....	رویکردهای گوناگون نسبت به جهانی شدن حقوق زنان.....
۲۲۵.....	تأثیر جهانی شدن بر شاخص فقر انسانی.....
۲۲۶.....	آموزش و جهانی شدن.....
۲۲۷.....	اهمیت توسعه زیرساخت‌های اطلاعاتی.....
۲۲۷.....	اثرات جهانی شدن بر ماهیت، ساختار و عملکرد شهرها.....
۲۲۸.....	تأثیر جهانی شدن بر سکونتگاه‌های غیر رسمی.....
۲۲۹.....	جهان‌شهرها و نقشه‌های جدید ژئوپلیتیکی.....
۲۲۹.....	جهانی شدن و تأثیر آن بر فضاهای شهری.....
۲۳۰.....	جهانی شدن و اسلام.....
۲۳۰.....	جهانی شدن و تحول مفهوم حاکمیت ملی.....
۲۳۱.....	جهانی شدن و پیامدهای چالش برانگیز آن بر تعلیم و تربیت.....
۲۳۱.....	جهانی شدن و خاورمیانه.....
۲۳۲.....	جهانی شدن، اینترنت و هویت قومی مجازی.....
۲۳۳.....	آثار جهانی شدن بر شاخص فقر در ایران.....

۲۳۳.....جهانی شدن و توسعه پایدار.

۲۳۴.....جمع‌بندی.

۲۳۶.....منابع.

پیش‌گفتار

اندیشه‌های فلسفی در ایجاد «مکتب‌های جغرافیایی» تأثیرات بسیاری داشته‌اند. نفوذ این اندیشه‌ها در مطالعات جغرافیایی از دهه 1930 آغاز می‌شود. فاصله سال‌های 1930-1960، مباحث فلسفی در جغرافیا، در زمینه‌های «طبیعت و چشم‌انداز»، مناسبات جغرافیا را با سایر رشته‌های علمی مطرح می‌کند. از همین زمان، رویکرد پیوندی و تعاملی رشته‌های مختلف علوم به یکدیگر در قالب «فلسفه علم» به‌منزله رویکردی نو نیز مطرح شده است. در دهه 1950، ورود «مکتب علم فضایی» به جغرافیا، تأثیرات زیادی بر تفکرات جغرافیایی گذاشت و در دهه 1970، سهم جغرافیا در حل مسائل روزمره اجتماعی و اقتصادی، اعتبار علمی بیشتری پیدا کرد. این امر ساختار علم جغرافیا را به‌شدت متحول نمود و در نتیجه دیدگاه‌ها و مکتب‌های فلسفی-سیاسی به‌سرعت در تحلیل‌های جغرافیایی بازگشته شد.

در زمان ما، فرهنگ، شامل روابط قدرت است که در شکل‌های سروری، سلطه و تبعیت بازتاب می‌یابد. مراد از سلطه و سروری برتری اقتصادی و فناوری است که باعث تسلط کشورهای پیشرفته بر کشورهای جهان سوم بوده و از این طریق آن‌ها را وادار به قبول ارزش‌های فرهنگی، سیاسی و اخلاقی خود می‌کنند. بدین‌سان در جغرافیای فرهنگی نو، عامل «فرهنگ» نمی‌تواند جدا از «اقتصاد سیاسی» عمل کند. لذا منطقی است که در مطالعات جغرافیای فرهنگی، ضمن تأکید بر پراکندگی پدیده‌های فرهنگی، به ریشه‌یابی حاکمیت سود طلبی در سطح ملی و جهانی نیز توجه گردد. بر این اساس، امروزه در قلمرو جغرافیای فرهنگی نو، عنوان‌هایی از قبیل: هویت ناحیه‌ای، به‌منزله یک فرایند، کارکردهای اجتماعی قدرت در امر فرهنگ، تحلیل فضایی-مکانی، امپریالیسم فرهنگی، نقش فرهنگ در زندگی جهان‌سومی‌ها، جهانی‌شدن و... از موارد عمده مورد بحث می‌باشند.

در چند سال اخیر تدریس در درس‌های "فلسفه جغرافیا و مکتب‌های جغرافیایی" دانشگاه همیشه این سؤال از طرف دانشجویان و نخبگان دانشگاهی مطرح می‌شود که با توجه به شرایط سیاسی-اقتصادی و فرهنگی کشور، کدام‌یک از مکتب‌های جغرافیایی در جهان سنخیت بیشتری با کشور ما دارد؟ پاسخ به سؤال بسیار مشکل و پیچیده است

و دانشجویان را به این صحبت «مرحوم حضرت استاد شکویی» جلب می‌کنم که معتقد بود «در کشورهای جهان سوم، آثار ترجمه‌ای و تقلیدی از کشورهای توسعه‌یافته به‌ویژه در مسائل جغرافیای انسانی، نمی‌تواند با توفیق همراه باشد. هرچند که مطالعه آثار جغرافیایی غرب، برای ما ضروری می‌نماید. اما اگر این آثار از صافی اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی جهان سوم نگذرد، ممکن نیست که بتواند محیط‌های جغرافیایی را به نفع مردم تغییر دهد».

«توان گفت که در علم جغرافیا، با در نظر گرفتن افتراق مکانی- فضایی پدیده‌ها، حقیقت واحدی وجود ندارد. در این راستا، دیدگاه‌های مختلف جغرافیایی غالباً در تقابل با یکدیگر قرار می‌گیرند. تکیه بر جغرافیای نظریه‌ای (تئوریک) به‌عنوان کانون هر نوع مطالعه جغرافیایی ناشی از این امر است. زیرا هر نوع «جغرافیای کاربردی با تفکرات فلسفی و اقتصاد سیاسی خاصی» همسویی دارد و نمی‌تواند بدون جغرافیای نظریه‌ای، کارساز گردد. با توجه به دیدگاه‌های مختلف جغرافیایی، شاید منطقی آن باشد که در مطالعات جغرافیایی، به دیدگاه‌های کثرت‌گرا بیشتر بی‌اندیشیم». متذکر می‌شود مطالب این کتاب بیشتر فهمیدنی و تسلیلی است به حفظ کردنی.

با توجه به اهمیت موضوع فلسفه و مکتب‌های جغرافیایی، مطالب و تألیفات زیادی در قالب کتاب و مقاله در چند سال اخیر صورت گرفته است. این کتاب حاصل برخورداری از منابع، آثار و تجارب ارزشمند دیگران و نیز تجربه چندساله نگارنده در تدریس این درس در دانشگاه است. اگرچه محقق خود را وادار اداتید برجسته کشور در حوزه فلسفه جغرافیا، مکتب‌های جغرافیایی و محیطی می‌پندارد، اما این حال تلاش شده که مباحثی را نیز به کتاب بیفزاید.

کتاب حاضر که تحت عنوان «مکتب‌های جغرافیایی» تهیه شده است؛ گام کوچکی است که در همین راستا برداشته شده است.

این کتاب، برای دانشجویان رشته‌های علوم جغرافیایی، به‌عنوان منبع اصلی درس «مکتب‌های جغرافیایی» در مقطع کارشناسی ارشد «مخاطرات محیطی»، رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، آمایش سرزمین و...؛ به ارزش ۲ واحد و بر اساس سرفصل‌های کمیته برنامه‌ریزی درسی، مصوب شورای عالی برنامه‌ریزی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری نگارش شده است. همچنین امید است این کتاب

مورد توجه دانشجویان دکتری و اساتید سایر رشته‌های مجموعه علوم جغرافیایی نیز قرار گیرد.

این کتاب شامل ۶ فصل است: فصل اول: سیر تحول علم جغرافیا؛ فصل دوم، اصول فلسفی علم جغرافیا؛ فصل سوم، مفاهیم اساسی در جغرافیا؛ فصل چهارم، جغرافیا و علوم بین‌رشته‌ای؛ فصل پنجم، مکتب‌های فلسفی در قلمرو جغرافیا؛ فصل ششم، چالش‌های جهانی‌شدن؛ مورد کندوکاو مؤلف قرار گرفته است. در پایان، ضمن تشکر از همکاران محترم آقای دکتر علی‌اصغر یاری و سرکار خانم دکتر محدثه عباس نژاد که در صفحه‌آرایی و تنظیم مطالب و نیز با تشکر از همسر و فرزندانم که مجال نوشتن این کتاب را به این‌جانب دادند از خوانندگان گران‌قدر تقاضا می‌شود؛ کاستی‌های این اثر را به نگارنده گوشزد نمایند تا نسبت به رفع آن در چاپ‌های بعد اقدام شود.

حجت اله شرفی

تابستان ۱۳۹۶